

บทที่ 5

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการผลิตพลังอำนาจคณะกรรมการสุขภาพระดับตำบลเพื่อพัฒนา ศูนย์สุขภาพชุมชน: กรณีศึกษา ตำบลไทรย้อย อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดพิษณุโลก มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อศึกษารูปแบบการผลิตพลังอำนาจคณะกรรมการสุขภาพระดับตำบล เพื่อพัฒนาศูนย์สุขภาพชุมชน ของตำบลไทรย้อย อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดพิษณุโลก และเพื่อศึกษาบริบทชุมชนและสภาพการณ์การดำเนินงานของคณะกรรมการสุขภาพตำบลไทรย้อย อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดพิษณุโลก

การวิจัยครั้งนี้แบ่งขั้นตอนออกเป็น 2 ระยะ ในระยะแรกเป็นการศึกษาบริบทชุมชนและสภาพการดำเนินงานของคณะกรรมการสุขภาพตำบลไทรย้อย แบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นการศึกษาบริบทชุมชนจากเอกสาร จากแฟ้มชุมชนของสถานีอนามัยตำบลไทรย้อยและสถานีอนามัยบ้านหนองขมิ้น ศึกษาข้อมูลทั่วไปจากเอกสารขององค์การบริหารส่วนตำบลไทรย้อย และการสัมภาษณ์ ผู้สามารถให้ข้อมูลสำคัญได้ซึ่งคัดเลือกเฉพาะเจาะจงจากคณะกรรมการสุขภาพจำนวน 10 คน ในประเด็นบริบทชุมชนและสภาพการณ์ดำเนินงานของคณะกรรมการสุขภาพ วิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา การศึกษาสภาพการณ์ดำเนินงานคณะกรรมการสุขภาพ เครื่องมือในการวิจัยได้แก่ แบบสอบถาม คำถามมี 44 ข้อ สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับรู้เกี่ยวกับหลักการนโยบายประกันสุขภาพถ้วนหน้า แนวคิดของศูนย์สุขภาพชุมชน รูปแบบของคณะกรรมการสุขภาพในปัจจุบัน การรับรู้บทบาทหน้าที่ ความคาดหวังในความสามารถตนเอง และความเชื่อในความนับถือและเห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่งได้พัฒนาและผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญและทดลองใช้แล้วส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation :S.D.) ในการพรรณนาระดับของการประเมิน จากนั้น เป็นการพัฒนารูปแบบกิจกรรมการผลิตพลังอำนาจ ดำเนินการ 6 ขั้นตอน คือ 1) การวิเคราะห์สภาพการณ์ดำเนินงานคณะกรรมการสุขภาพ 2) การสังเคราะห์กระบวนการผลิตพลังอำนาจ 3) การพัฒนารูปแบบการผลิตพลังอำนาจ 4) การใช้รูปแบบการผลิตพลังอำนาจกับคณะกรรมการสุขภาพของตำบลไทรย้อย จำนวน 56 คนระยะเวลา 3 วัน 5) การถอดบทเรียนจากกระบวนการผลิตพลังอำนาจและ 6)การประเมินความพึงพอใจ

จากขั้นตอนดังกล่าวได้ดำเนินการตามขั้นตอนและได้ผลการวิจัยดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่มีช่วงอายุระหว่าง 40-50 ปี เป็นส่วนใหญ่คือร้อยละ 50.00 ส่วนอายุระหว่าง 31-40 ปี มีจำนวนใกล้เคียงกับอายุ 51 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 26.79 และ 23.21 ตามลำดับ การศึกษาชั้นสูงสุดจนระดับประถมศึกษา มีจำนวนน้อยที่สุดคิดเป็นร้อยละ 14.30 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายใกล้เคียงกัน คิดเป็นร้อยละ 33.90 และ 35.70 ตามลำดับ ระดับอนุปริญญาและปริญญาตรี ร้อยละ 5.40 และ 8.90 และมีระดับสูงกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 1.80 สำหรับอาชีพ สำหรับสถานภาพ ส่วนใหญ่คือร้อยละ 96.43 สถานภาพสมรสคู่ และมีหย่า จำนวน 3.57 เท่านั้น

ส่วนที่ 1 จากการศึกษาสภาพการณ์ดำเนินงานคณะกรรมการจากศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์พบว่า

- 1.1 บทบาท-หน้าที่ไม่ชัดเจน ไม่ทราบการแต่งตั้งและไม่มีการกำหนดบทบาท-หน้าที่
- 1.2 ไม่เข้าใจหลักการของศูนย์สุขภาพชุมชน
- 1.3 ไม่มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนงาน/โครงการด้านสุขภาพ

ส่วนที่ 2 จากการศึกษาสภาพการณ์ดำเนินงานคณะกรรมการจากแบบสอบถามพบว่า

- 2.1 การรับรู้ ในแนวคิด นโยบายการปฏิรูประบบ สุขภาพ อยู่ในระดับสูง
- 2.2 การรับรู้บทบาท หน้าที่ ของคณะกรรมการสุขภาพ อยู่ในระดับต่ำ
- 2.3 ความคาดหวังในความสามารถตนเอง อยู่ในระดับต่ำ
- 2.4 ความเชื่อในความนับถือและเห็นคุณค่าในตนเอง อยู่ในระดับต่ำ

และจากผลการวิเคราะห์สภาพการณ์ดำเนินงานของคณะกรรมการเปรียบเทียบกับทฤษฎีการสร้างพลังอำนาจ อำนาจ 10 ขั้นตอนของเทรซี (Tracy, 1990) หรือ พีระมิดอำนาจ (Power pyramid) พบประเด็นพลังที่ขาดไป 6 ขั้นตอนดังนี้

1. ความชัดเจนเกี่ยวกับงานที่รับผิดชอบ เกี่ยวกับรายละเอียดของงานที่รับผิดชอบ
2. การมอบหมายอำนาจหน้าที่ เนื่องจากการไม่รับรู้บทบาทหน้าที่
3. การกำหนดมาตรฐานการทำงาน การไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน
4. การฝึกอบรมและการพัฒนา ขาดความรู้ความเข้าใจนโยบายหลักประกันสุขภาพและ
การกระจายอำนาจด้านสาธารณสุข
5. ความรู้และสารสนเทศ เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์สู่เป้าหมาย
6. ข้อมูลป้อนกลับ เกี่ยวกับการทำงาน การสื่อสาร 2 ทางเพื่อเกิดการแก้ไขปัญหา
ร่วมกัน

และจากการศึกษาประเด็น ตามกรอบแนวคิดขั้นตอนการเสริมสร้างพลังอำนาจของเทศี
ทั้ง 10 ขั้นตอน พบว่า มี 6 ขั้นตอนที่ขาดไปในคณะกรรมการสุขภาพตำบลไทรน้อยผู้วิจัย
จึงได้พัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างพลังอำนาจคณะกรรมการสุขภาพชุมชนตำบลไทรน้อย เพื่อให้เกิด
การพัฒนาศักยภาพตามกระบวนการสร้างพลัง ทั้ง 6 ขั้นตอน ส่งผลให้เกิดบทบาทหน้าที่
ที่ชัดเจน และได้แผนงานสาธารณสุข ตามบทบาทของคณะกรรมการสุขภาพเพื่อการพัฒนา
ศูนย์สุขภาพชุมชน

การอภิปรายผล

ผลการศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจควรนำมาอภิปรายดังนี้

1. การเห็นคุณค่าในตัวเองของคณะกรรมการสุขภาพ

การเห็นคุณค่าในตัวเองของคณะกรรมการสุขภาพการอบรมเชิงปฏิบัติการการสร้างพลัง
การจัดการอบรมโดยการสร้างพลังนี้ จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ เจตคติ มีการเห็น
คุณค่าในตนเองสูงขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมการสร้างพลัง เช่น กิจกรรม
“สังคมที่คาดหวัง” คณะกรรมการสุขภาพได้มีโอกาสสร้างภาพชุมชนที่ตนคาดหวังร่วมกัน
เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคม สร้างเป้าหมายในการพัฒนาสังคม
ร่วมกัน ส่งผลให้ชุมชนสามารถค้นหาปัญหา และความต้องการด้านสาธารณสุขของชุมชนได้
ตลอดจนได้เรียนรู้ การวางแผน การทำงานเป็นทีม การเรียนรู้ความสำคัญของการส่งต่องาน
ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ตลอดจนการฝึกปฏิภาณไหวพริบในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน การยอมรับ
ความคิดเห็นของสมาชิก ในกลุ่ม และเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการวางแผน
จนเกิดความสำเร็จของงาน ในกิจกรรม “บอลเกม” เป็นต้น และสอดคล้องกับเจอร์มิ

(นิตยา ศิริเพ็ญญา, 2538, หน้า 32 อ้างอิงจาก Jurmo, 1989.) ที่กล่าวว่าการศึกษาแบบ การสร้างพลัง จะช่วยพัฒนาบุคคลด้านความคิด บุคลิกภาพทางสังคม การคิดอย่างให้ วิจาร์ณญาณ การเห็นคุณค่าในตัวเอง เช่นเดียวกับการศึกษาของ นิตยา ศิริเพ็ญญา (2538, หน้า ก-ข) ที่พบว่าภายหลังการสร้างพลังในโปรแกรมป้องกันการสูบบุหรี่ ส่งผลให้ผู้เข้ารับการอบรม มีการเห็นคุณค่าตัวเองเพิ่มขึ้น และผลการศึกษาของ วราภา จันทรโชติ (2540, หน้า 99) ที่พบว่า นักศึกษาพยาบาลที่เข้ารับการอบรมการสร้างพลัง มีการเปลี่ยนแปลงการเห็นคุณค่าในตัวเองสูงขึ้น รวมทั้งผลการศึกษาของ สุกุมมา แสงเดือนฉาย (2542, หน้า 93) ที่พบว่า การเห็นคุณค่าในตัวเอง ของผู้เสพแอมฟิตามีนในกลุ่มทดลองเพิ่มมากขึ้น ภายหลังการได้รับโปรแกรมการสร้างพลัง แต่แตกต่างจากการศึกษาถึงประสิทธิผลของโครงการป้องกันและควบคุมเอดส์ ในสถาบัน ครอบครั้ว โดยวิธีการสร้างพลังของ ประภาเพ็ญ สุวรรณและคณะ (2540, หน้า 126) พบว่า ค่าคะแนนเฉลี่ยการเห็นคุณค่าตัวเองของกลุ่มตัวอย่างหลังการทดลองไม่เพิ่มขึ้น ถึงอย่างไรก็ตาม การเห็นคุณค่าในตัวเองจะเปลี่ยนไปตามวัย วุฒิภาวะ สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นใน ชีวิต เช่น ถ้าเหตุการณ์ในชีวิตของบุคคลใดดำเนินไปในทางที่ดี ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตน กระทำ การเห็นคุณค่าในตัวเองก็จะเพิ่มขึ้น ในทางตรงข้ามถ้าบุคคลใดประสบเหตุการณ์ที่ทำให้ รู้สึกว่าตัวเองหมดความสามารถ ไร้ประโยชน์ สูญเสียอำนาจ การเห็นคุณค่าในตัวเองก็จะลดลง (อารยา ด้านพานิช, 2542, หน้า 12 อ้างอิงจาก Taylor, 1982.)

2. การรับรู้บทบาทหน้าที่คณะกรรมการสุขภาพในการบริหารการจัดการงาน

สาธารณสุข

จากผลการศึกษาสามารถอภิปรายในรายละเอียดได้ดังนี้กรณีการรับรู้บทบาท คณะกรรมการสุขภาพในการบริหารการจัดการงานสาธารณสุข การอบรมเชิงปฏิบัติการในรูปแบบ การสร้างพลัง ส่งผลให้คณะกรรมการสุขภาพตำบลไทรย้อยมีการรับรู้บทบาทคณะกรรมการ สุขภาพในการพัฒนาศูนย์สุขภาพชุมชน ตามแนวคิดทฤษฎีของรอย (The roy adaptation model) (Andrew & Roy, 1991; อ้างอิงจาก อารยา ด้านพานิช, 2542, หน้า 10) เชื่อว่าบุคคล ประกอบด้วย กาย-จิต-สังคม ซึ่งเป็นหน่วยเดียวที่แยกไม่ได้ เป็นระบบที่มีการปรับตัวต่อระบบเปิด เนื่องจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกตลอดเวลา ระบบการปรับตัวของ บุคคลประกอบด้วย สิ่งที่น่าเข้า สิ่งที่น่าออก กระบวนการควบคุมการปรับตัว และกลไก การป้อนกลับ พฤติกรรมการปรับตัวด้านหนึ่งคือ การปรับตัวด้านรับรู้บทบาทหน้าที่ในสังคม และ

นอกจากนี้ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากคนอื่น จะทำให้เกิดการรับรู้ได้ (พวงรัตน์ ปัญญาจุติร์, 2533; ช้างอิงจาก วราภา จันทร์โชติ, 2540, หน้า 97) บางคนยังไม่มี ความมั่นใจในการทำหน้าที่คณะกรรมการสุขภาพ ซึ่งอาจเป็นผลมาจาก สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของบุคคล ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติภายในของบุคคลนั้น ได้แก่ ความต้องการ (need) ทศนคติ (attitude) บุคลิกภาพ (personality) และการปรับตัวส่วนบุคคล (personal adjustment) (ศรีนวล มาตย์สมบัติ, 2538, หน้า15) สามารถอธิบายเพิ่มเติมได้จากผลการวิจัยเชิงคุณภาพที่พบว่า จากการสังเกตระหว่างการประชุมที่กักตักชะการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยกำหนดตัวชี้วัด วิทยากรซึ่งเปรียบเสมือนเจ้าหน้าที่ของรัฐมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจให้กับคณะกรรมการสุขภาพ ในขั้นตอนของการรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ เพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหาเป็นอย่างมาก ดังนั้นการทำงานที่ มุ่งหวังให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยการปรับบทบาทของเจ้าหน้าที่โดยการยอมรับและยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน จากการเป็นผู้ดำเนินการหลักมาเป็นผู้เอื้ออำนวย และผู้สนับสนุนทางวิชาการนั้น ต้องค่อยเป็น ค่อยไปตามสถานการณ์ และความพร้อมของแต่ละชุมชน (กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง, 2540, หน้า 27-28) และในการอบรมเชิงปฏิบัติการการพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการสุขภาพ โดยกระบวนการสร้างพลังเพื่อการพัฒนาศูนย์สุขภาพชุมชนครั้งนี้ใช้เวลา 3 วัน คงยังไม่เพียงพอ ในการเพิ่มระดับการรับรู้บทบาทดังกล่าว

จากการอภิปรายในเรื่อง การเห็นคุณค่าในตัวเองคณะกรรมการสุขภาพ และการรับรู้ บทบาทคณะกรรมการสุขภาพเพื่อพัฒนาศูนย์สุขภาพชุมชน เมื่อพิจารณาในภาพรวม การจัดกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการโดยการสร้างพลัง มีผลในเชิงบวก ต่อการพัฒนาศักยภาพ คณะกรรมการสุขภาพ ในด้านการเห็นคุณค่าตนเอง และการรับรู้บทบาทคณะกรรมการสุขภาพ

3. ความสามารถในการวางแผนงานสาธารณสุขภายใต้บทบาทหน้าที่ของ คณะกรรมการสุขภาพตำบล

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแต่ละประเด็นจะเห็นว่าการอบรมเชิงปฏิบัติการเสริมสร้างพลังอำนาจคณะกรรมการสุขภาพตำบลไทรน้อย โดยกระบวนการสร้างพลัง คณะกรรมการสุขภาพสามารถสำรวจสภาพชุมชน การค้นหาปัญหาและความต้องการด้านสาธารณสุขของ คณะกรรมการสุขภาพได้ ความสามารถรวบรวมข้อมูลที่สำคัญเพื่อจัดลำดับความสำคัญของ ปัญหา สามารถเสนอความคิดเห็นและชี้แนะแนวทางปฏิบัติ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใน

การวางแผน และสามารถวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาด้านสาธารณสุขได้ ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการเรียนรู้ของการอบรมการสร้างพลัง ที่เริ่มต้นจากประสบการณ์หรือสิ่งที่ปฏิบัติอยู่แล้ว นำมาวิเคราะห์ ไตร่ตรองว่า ปัญหาคืออะไร มีความเป็นมา และมีปัจจัยสาเหตุใดบ้าง โดยโยงให้เห็นความเกี่ยวเนื่องของปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจต่อปัจจัยสาเหตุที่เกี่ยวข้อง อันจะนำไปสู่การวางแผนการปฏิบัติและการลงมือปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหาในการวางแผน การเรียนรู้ทักษะอื่น ๆ เช่นการทำงานเป็นทีม การสื่อสาร การตัดสินใจ ฯลฯ ซึ่งเป็นประโยชน์ รวมทั้งการรวมกลุ่มกันเรียนรู้ ก่อให้เกิดการสนับสนุนจากกลุ่ม ที่ทำให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมได้ดีกว่า (Jurmo, 1989; อ้างอิงจาก อุทัยทิพย์ เครือละม้าย และ ณัฐภา ตาลกิจกุล, 2542, หน้า 44) นอกจากนี้การเห็นคุณค่าในตนเองของบุคคลมีความสำคัญ และเป็นแหล่งประโยชน์อันดับแรก มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคล บุคคลใดที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองสูง จะส่งผลให้ความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความสามารถในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมทั้งส่งเสริมให้บุคคลนั้นประสบความสำเร็จในการกระทำตามบทบาทที่สังคมคาดหวังได้ พร้อมทั้งช่วยให้สามารถเผชิญกับปัญหาและพร้อมที่จะแก้ไขได้ (อารยา ด้านพานิช, 2542, หน้า 17) และจากผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่า ระดับการเห็นคุณค่าในตนเองของคณะกรรมการสุขภาพ รวมทั้ง บล็อก และโรบิน (Block & Robin, 1993; อ้างอิงจาก อารยา ด้านพานิช, 2542, หน้า 13) กล่าวว่า การเห็นคุณค่าในตนเอง จะมีอิทธิพลต่อกระบวนการคิด การตัดสินใจ ความพอใจ และการบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินชีวิต การทำหน้าที่ต่าง ๆ ตลอดจนทั้งความสำเร็จของชีวิตบุคคล รวมถึงบุคคลที่เห็นคุณค่าในตนเองสูง สามารถรับรู้คุณค่าของตนเองตามความเป็นจริงได้จะสามารถแสดงพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งตระหนักถึงความรับผิดชอบ ทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม (Coopersmit, 1981; อ้างอิงจาก อารยา ด้านพานิช, 2542, หน้า 15)

ฉะนั้นในการศึกษาเชิงคุณภาพคือการจัดกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการในรูปแบบการสร้างพลัง สามารถทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการสุขภาพระดับตำบล เพื่อการพัฒนาศูนย์สุขภาพชุมชนได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การเสริมสร้างพลังอำนาจคณะกรรมการสุภาพระดับตำบลเพื่อพัฒนาศูนย์สุขภาพ

ชุมชน : กรณีศึกษา ตำบลไทรย้อย อำเภอนิคมบ่งพร่าง จังหวัดพิษณุโลก ในครั้งนี้ มีข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาการศึกษา พื้นที่ที่จะศึกษา และงบประมาณ ฉะนั้นเพื่อให้การศึกษาชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างดี ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมและตระหนักถึงสิ่งจำเป็นเหล่านี้

1. ควรชี้แจงรายละเอียด วัตถุประสงค์ แนวคิดของการศึกษาให้กับผู้เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน
2. ควรให้ความสำคัญต่อการเลือกสรรวิทยากรผู้ดำเนินการฝึกอบรม ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ วิทยากรเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ ในเรื่องกระบวนการสร้างพลังและการพัฒนาคณะกรรมการสุภาพอย่างดีเยี่ยม รวมทั้งเป็นผู้รับผิดชอบงานหลักประกันสุขภาพและพัฒนามาตรฐานศูนย์สุขภาพชุมชนมาเป็นเวลานาน
3. ควรให้ความสำคัญในการสร้างบรรยากาศเพื่อเอื้ออำนวยต่อกระบวนการเรียนรู้ และควรเป็นสถานที่ที่ผู้เข้าร่วมกระบวนการพักค้าง เพื่อดำเนินกิจกรรมตลอด
4. ควรจัดให้มีการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงานเพื่อการพัฒนา
5. ควรศึกษาผลการดำเนินงานตามโครงการที่ได้วางแผนไว้ ตลอดจนผลกระทบและปัญหา อุปสรรค ที่เกิดจากการดำเนินงานของคณะกรรมการสุภาพ
6. ควรมีการศึกษากลุ่มเปรียบเทียบ
7. การจัดกิจกรรมการสร้างพลัง จะต้องใช้เวลา ใช้อุปกรณ์ในการฝึกอบรม ที่มีวิทยากร ทรัพยากร และงบประมาณมากกว่า การอบรมและบรรยายในลักษณะอื่น
8. ระยะเวลาในการอบรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ เนื่องจากกิจกรรมการสาธิตเรียนรู้ เน้นการมีส่วนร่วม การทำงานเป็นกลุ่ม จึงต้องใช้เวลามากกว่าการอบรมแบบบรรยาย และควรจัดกิจกรรมต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ในการพัฒนาศูนย์สุขภาพชุมชน ควรให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างพลังของคณะกรรมการสุขภาพให้เข้มแข็ง โดยการปรับแนวคิด วิสัยทัศน์ ของเจ้าหน้าที่ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ยอมรับ และเชื่อมั่นต่อศักยภาพของคณะกรรมการสุขภาพ พร้อมดำเนินการให้ประชาชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้เอื้ออำนวย สนับสนุนทางวิชาการ เทคนิคการทำงานต่าง ๆ ตามความพร้อมของแต่ละแห่ง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนา และการบรรลุจุดมุ่งหมายในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
2. ควรให้ความสำคัญกับการแต่งตั้งคณะกรรมการสุขภาพชุมชน เพื่อให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน อย่างเป็นสากล มีการฝึกอบรมให้ความรู้ที่เหมาะสมเป็นรูปธรรม
3. ในการพัฒนาศูนย์สุขภาพชุมชน ควรได้มีการพัฒนาศักยภาพของเจ้าหน้าที่ให้พร้อมรับต่อการปรับเปลี่ยนแนวทางปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่มีบทบาทสำคัญต่อการผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งปรับปรุงการบริหารจัดการของภาครัฐ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนพึ่งตนเอง ทั้งนี้โดยการรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประชาชนที่ต้องการให้ชุมชนเข้มแข็ง แล้วส่งเสริมการจัดตั้งหรือพัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการสุขภาพให้บังเกิดผลเป็นประชาคมที่แท้จริง